

УДК 332.132: 316.32

Карлова О. А., к.е.н., доцент, Склярук Н. І., к.е.н., доцент
(Харківська національна академія міського господарства)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ

Досліджено сучасний стан та соціально-економічні проблеми розвитку малих міст України. Визначено пріоритети та інструменти державної підтримки малих міст, напрями державного регулювання.

Ключові слова: мале місто, проблеми міського розвитку.

Територіальні відмінності соціально-економічного розвитку притаманні кожній країні світу. У зв'язку з цим, основними завданнями дієвої регіональної політики є забезпечення відносної рівномірності економічного розвитку певних інституційних одиниць (регіонів, районів і окремих міст та поселень), запобігання окремих територій до стану депресивності, вчасні заходи подолання їх прояву. Особливо ці питання актуальні для малих міст України, соціально-економічний стан більшості яких характеризується як кризовий. Ситуація, що формується в Україні внаслідок дії низки об'єктивних (світова фінансова криза, зміна зовнішньої кон'юнктури на національну експортну продукцію та ін.) та суб'єктивних чинників (традиційна практика домінування „ручного” управління економікою, політична нестабільність тощо), містить загрози для стабільного розвитку малих міст.

Питаннями соціально-економічного розвитку міст в Україні займаються спеціалісти різних наукових шкіл, серед них І. Буднікевич, О. Карлова, В. Родченко та інші. Проблема ефективного функціонування малих міст не нова для регіональної економіки. Наукова невирішеність багатьох завдань, свідчить про актуальність піднятої авторами теми.

У статті на перше місце висувається питання про дослідження сучасних проблем соціально-економічного розвитку малих міст та визначення шляхів подолання кризових явищ у цій категорії поселень.

У розвинутих країнах світу малі міста – це самодостатні одиниці, в яких активно розвивається середній або малий бізнес, розвинута

міська інфраструктура і забезпечуються якість життя населення на рівні середніх або великих міст. За авторським баченням, в Україні малі міста, нажаль, мають великі проблеми, більшість з них знаходиться в занепаді.

Автори доводять свої думки статистичним матеріалом. За повідомленням Державного комітету статистики [4], станом на 1 січня 2012 року на території України налічується 459 міст, з яких 371 мають чисельність населення менше 50 тисяч осіб, тобто віднесені до категорії «малих міст». Малі міста становлять 80,8% загальної кількості українських міст, в них мешкає 6 млн 453 тис. осіб, а це – 14% загальної чисельності населення України й 20,6% міського населення.

Розміщення малих міст по території України, є нерівномірним (табл. 1), що залежить, насамперед, від ступеня урбанізованості регіонів. Варто відзначити, що найбільша кількість малих міст зосереджена у Львівській області – 40 (90,9% загальної кількості міст у регіоні). Наступними за кількістю малих міст ідуть високо урбанізовані Донецька (38 або 73% відповідно), Луганська (28 або 75,7%) і Київська (23 або 85,2%) області. Найменше малих міст зосереджено в Миколаївській (7 або 77,8 %), Волинській (8 або 72,7%), Житомирській (8 або 66,67%) і Херсонській (8 або 88,9%) областях.

Найбільша питома вага малих міст спостерігається у Вінницькій і Тернопільській областях – 94,4%, а також Львівській, Рівненській й Чернівецькій областях – 90,9%. Це обумовлене особливостями територіального розміщення населення цих регіонів, відсутністю великих міст, які мають республіканський або обласний статус.

Таблиця 1

Розміщення малих міст за регіонами України

№ з/п	Регіон	Чисельність населення малих міст, тис. осіб	Кількість малих міст	Загальна кількість міст	Питома вага малих міст у загальній кількості міст регіону, %	Питома вага жителів малих міст у загальній кількості міського населення регіону, %	Середня чисельність населення малого міста, тис. осіб
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Автономна Республіка Крим	230,66	11	16	68,75	18,72	20,97
	ОБЛАСТІ:						
2	Вінницька	102,05	17	18	94,44	37,58	18,03

продовження табл. 1

3	Волинська	355,5	8	11	72,73	18,93	12,76
4	Дніпропетровська	722,37	14	20	70	12,82	25,39
5	Донецька	121,65	38	52	73,08	18,12	19,01
6	Житомирська	144,73	8	12	66,67	16,43	15,21
7	Закарпатська	165,4	9	11	81,82	31,11	16,08
8	Запорізька	137,67	10	14	71,43	11,99	16,54
9	Івано-Франківська	494,6	12	15	80	23,03	11,47
10	Київська	173,13	23	26	85,19	46,7	21,5
11	Кіровоградська	522,52	10	12	83,33	27,79	17,31
12	Луганська	496,91	28	37	75,68	26,5	18,66
13	Львівська	11,92	40	44	90,91	32,17	12,42
14	Миколаївська	145,99	7	9	77,78	18,29	20,86
15	Одеська	249,05	15	19	78,95	15,61	16,6
16	Полтавська	220,64	12	15	80	24,38	18,39
17	Рівненська	220,28	10	11	90,91	39,89	22,03
18	Сумська	261	12	15	80	33,5	21,75
19	Тернопільська	186,04	17	18	94,44	39,17	10,94
20	Харківська	283,61	14	17	82,35	12,91	20,26
21	Херсонська	189,43	8	9	88,89	28,6	23,68
22	Хмельницька	272,3	11	13	84,62	37,39	24,75
23	Черкаська	212,24	13	16	81,25	29,54	16,33
24	Чернівецька	79,29	10	11	90,91	20,7	7,93
25	Чернігівська	147,63	13	16	81,25	21,48	11,36
26	м. Севастополь (міська рада)	0	1	2	50	3,33	11,92
27	м. Київ	6453,2		1	-	-	
	Разом	230,66	371	460	80,65	20,56	17,39

Складено за даними [4].

Підкреслимо, що в середньому розрахунку, в одному малому місті станом на початок 2012 року проживало 17,4 тис. осіб. Найбільша середня кількість населення малого міста – у Дніпропетровській (25,39 тис. осіб), у Хмельницькій (24,75 тис. осіб), Херсонській (23,68 тис. осіб), у Рівненській (22,03 тис. осіб), Сумській (21,75 тис. осіб), Київській (21,5 тис. осіб), у Миколаївській (20,86 тис. осіб), Харківсь-

кій (20,26 тис. осіб) областях. Найменша – у Чернівецькій (7,93 тис. осіб), Тернопільській (10,94 тис. осіб), у Чернігівській (11,36 тис. осіб), Івано-Франківській (11,47 тис. осіб) областях.

Таблиця 2
Розподіл малих міст України за чисельністю населення на 01.01.2012 р.

Тип міста	Кількість міст	Питома вага в загальній кількості малих міст, %	Чисельність населення, тис. осіб	Питома вага в загальній кількості населення малих міст, %	Середня чисельність населення малого міста, тис. осіб.
до 5 тис. чол.	20	5,39	60,8	0,94	3,04
5 - 10 тис. чол.	78	21,02	622,8	9,65	7,98
10 - 20 тис. чол.	160	43,13	2267,8	35,14	14,17
20 - 30 тис. чол.	65	17,52	1615,6	25,04	24,86
30 - 40 тис. чол.	28	7,55	975,6	15,12	34,84
40 - 50 тис. чол.	20	5,39	910,6	14,11	45,53
Усього	371	100	6453,2	100	17,39

Складено за даними [4].

Серед малих міст України найбільш вагомою групою є міста з чисельністю населення від 10-20 тис. осіб. Їх питома вага в загальній кількості малих міст становить 43,13% і в них сконцентровано 2267,8 тис. осіб. Значну питому вагу в загальній кількості розглянутої категорії поселень займають міста з чисельністю населення від 5 до 10 тис. осіб. Таких міст в Україні налічується 78 і в них проживає 622,8 тис. осіб. Крім того, налічується 65 малих міст із числом мешканців від 20 до 30 тис. осіб, у яких проживає 25% населення малих міст. Досить значимою є група міст із населенням від 30 до 40 тис. осіб., частка якої хоча й невелика (7,55% малих міст), але в даній категорії поселень проживає 15,1% усього населення, зосередженого в малих містах. Частки малих міст із числом мешканців від 40 до 50 тис. осіб, а також менше 5 тис. осіб зовсім незначні – по 5,4 % загальної кількості малих міст.

Така структура малих міст України, на нашу думку, підкреслює те, що зовсім незначна частина таких міст (30,5%), з чисельністю населення більше 20 тис. осіб, мають більш-менш розгалужену економічну

базу та забезпечують своїм мешканцям образ життя наближений до міського. Переважна більшість малих міст (69,5%), з чисельністю населення менше 20 тис. осіб, тяжіють до сільських населених пунктів, мають малорозвинену міську економіку і низький потенціал розвитку.

Відставання малих міст України від середніх, великих та мегаполісів за показниками якості життя громадян, рівня інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та розвиненості інноваційного середовища продовжує швидко наростати. Серед основних причин депресивності малих міст виділимо наступні:

1) економічні проблеми:

- одностороння спеціалізація промислових підприємств;
- зупинка або недостатня завантаженість потужностей містоутворюючих підприємств;
- значна ступінь зносу основних засобів, технологічна відсталість та низька конкурентоспроможність продукції, що випускається;
- слабкий розвиток виробничої інфраструктури;
- відсутність важелів державного регулювання для пріоритетного планування і розміщення нових промислових об'єктів;
- низька інвестиційна привабливість міст та інноваційна активність містоутворюючих підприємств;
- низький рівень підприємницької активності населення та неефективна спеціалізація малого підприємництва;

2) соціальні проблеми:

- низький рівень соціального розвитку: незабезпеченість населення якісними послугами житлово-комунальної та соціально-культурної сфери, зокрема, у сферах медицини, освіти, культури;
- криза комунальної інфраструктури, значна зношеність житлового фонду, мереж тепло-, енерго-, водопостачання, водовідведення;
- аварійний стан багатьох об'єктів комунальної інфраструктури;
- низький рівень благоустрою міст, незадовільна ситуація зі збиранням та знешкодженням твердих відходів;
- незадовільний стан ресурсозбереження;
- низькі темпи будівництва житла та об'єктів соціальної інфраструктури;

3) демографічні проблеми:

- падіння життєвого рівня населення, значне розшарування населення за рівнем отриманих доходів, стрімке зростання незахищеності верств населення, збільшення соціального напруження;
- старіння нації обумовлює підвищення “навантаження” на пра-

щоючих за рахунок утриманців і пенсіонерів.

– обмеженість місць працевлаштування та вибору професій, нерозвинутість сфери послуг, ускладнює ситуацію щодо зайнятості населення;

– обмеженість можливостей населення у перекваліфікації та отриманні освітніх послуг;

4) проблеми управління:

– відсутність організаційно-економічного механізму, адекватного сучасним умовам господарювання, що має забезпечити ефективне управління соціально-економічним розвитком малих міст на державному, регіональному і місцевому рівнях;

– недосконалість адміністративно-територіального устрою та відсутність генеральних планів забудови, невизначеність меж малих міст;

– відсутність інтегрованих до державної та регіональних стратегій стратегічних планів розвитку малих міст;

– не забезпеченість реалізації програм соціально-економічного розвитку малих міст їх власними фінансовими ресурсами та коштами державного бюджету;

– відсутність достатньої матеріальної та фінансової бази, необхідної для надання якісних громадських та адміністративних послуг населенню;

– недосконалий розподіл та неефективне використання бюджетних коштів щодо забезпечення життєдіяльності територіальних громад малих міст;

– відсутність ефективних механізмів організації співпраці між територіальними громадами під час розв'язання спільних проблем;

– низький рівень професійно-кваліфікаційної підготовки управлінських кадрів;

– нерозвиненість громадських організацій малих міст;

– незавершеності розмежування об'єктів (у тому числі земель) державної та комунальної власності [1, 2, 3].

Розв'язання проблем соціально-економічного розвитку малих міст може відбуватися за двома варіантами [5]:

1) поступове вирішення проблемних питань малих міст впродовж усього процесу виходу України з фінансової та економічної кризи за рахунок збільшення витрат державного бюджету на соціально-економічний розвиток цих міст у наступних роках;

2) створення необхідної законодавчої бази для формування і забезпечення діяльності територіальних громад, органів місцевого самовря-

дування, що здатні взяти на себе визначену законом відповідальність за сталий розвиток своїх територій та створення повноцінного життєвого середовища для територіальних громад, утворення на базі малих міст центрів соціально-економічного розвитку територій в межах їх впливу на інші населені пункти шляхом впровадження інноваційних механізмів муніципального менеджменту. Цей варіант є найбільш оптимальним.

Необхідно привернути увагу інвесторів до малих міст, зацікавити їхніми різноманітними можливостями в бізнесі, освіті, оздоровленні довкілля, медицині, комунальній сфері, культурі і фізичному розвитку, котрі можна використати і в державних, і в комерційних інтересах. Від реалізації цих планів залежить, яким буде майбутнє малих українських міст.

1. Буднікевич І. М. Фактори формування якості життя міського населення / І. М. Буднікевич, Н. В. Філіпчук // Схід. – 2011. – №1. – С.186-190. 2. Карлова О. А. Соціально-економічні складові функціонування міського комплексу (теорія і практика): [монографія] / О. А. Карлова. – Харків : Видавництво „Мадрид”, 2011. – 452 с. 3. Родченко В. Б. Развитие малых городов Украины как ключевая доминанта региональной экономической политики / В. Б. Родченко // Бізнес-інформ. – 2009. – № 4 (1). – С. 106-108. 4. Статистичний збірник "Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року" / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 1695-р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1695-2010-%D1%80>

Рецензент: д.е.н., професор Левицька С. О. (НУВГП)

**Karlova O. A., Candidate of Economics, Associate Professor,
Sklyaruk N. I., Candidate of Economics, Associate Professor (Kharkiv
National Academy of Municipal Economy)**

CONCEPTUAL BASIS OF SOCIAL AND ECONOMIC STABILIZATION OF SMALL TOWNS IN UKRAINE

Modern state and social-economic problems of small towns of Ukraine have been researched. Priorities and instruments of government support of small towns, directions of government regulation have been determined.

Keywords: small town, the problems of urban development.

Карлова О. А., к.э.н., доцент, Склярук Н. И., к.э.н., доцент
(Харьковская национальная академия городского хозяйства)

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СТАБИЛИЗАЦИИ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ МАЛЫХ
ГОРОДОВ УКРАИНЫ**

Исследовано современное состояние и социально-экономические проблемы развития малых городов Украины. Определены приоритеты и инструменты государственной поддержки малых городов, направления государственного регулирования.

Ключевые слова: малый город, проблемы городского развития.
